

บทที่ 3

บทบาทในการค้นหาความจริงของศาลตามประมวลกฎหมาย

วิธีพิจารณาความอาญาไทย

ระบบการดำเนินคดีอาญาของประเทศไทยเองแต่เดิมใช้ระบบการดำเนินคดีอาญาในระบบไต่สวน จนกระทั่งมีการยกเลิกระบบดังกล่าวที่เรียกในไทยว่า “ระบบจารีตนครบาล” โดยพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาจารีตนครบาล ร.ศ. 115 และได้เปลี่ยนไปใช้ “ระบบกล่าวหา” แทนโดยประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 ส่วนระบบค้นหาความจริงนั้นขึ้นอยู่กับระบบกฎหมาย ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายอันได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กล่าวคือในระบบกฎหมายถือว่าเป็นระบบการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ การค้นหาความจริงในคดีอาญาเป็นการตรวจสอบข้อเท็จจริง ที่การค้นหาความจริงในคดีอาญาเป็นการร่วมมือกันของทุกองค์กรในกระบวนการยุติธรรมในการค้นหาความจริง โดยเฉพาะศาลจะต้องมีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยไม่มีวางเฉยซึ่งบทบาทส่วนใหญ่จะถูกบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในบทนี้ผู้เขียนจะได้ทำการศึกษาถึง

- 3.1 ระบบการดำเนินคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
- 3.2 ระบบการค้นหาความจริงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
- 3.3 บทบาทในการค้นหาความจริงของศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ

อาญา

3.1 ระบบการดำเนินคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

สำหรับระบบการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทย ก็มีพัฒนาการที่สอดคล้องกับนานาอารยประเทศกล่าวคือ มีการดำเนินคดีอาญาเริ่มแรกในระบบไต่สวน(Inquisitorial System) ก่อน โดยในการดำเนินคดีอาญาไม่มีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน-ฟ้องร้อง” ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณา-พิพากษา” ซึ่งระบบดังกล่าวนี้เรียกในประเทศไทยว่า ระบบจารีตนครบาล และเมื่อประเทศได้มีการพัฒนาขึ้นในด้านการคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจึงค่อยปรับระบบการดำเนินคดีที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดมากขึ้นที่เรียกระบบกล่าวหา (Accusatorial System)¹

¹ รายละเอียดโปรดดูในบทที่ 2

สำหรับประเทศไทยก่อนการใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยก็ใช้ระบบไต่สวนและการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยตามระบบนี้ได้เลวร้ายจนถึงขีดสูงสุด เมื่อมีวิธีพิจารณาจารีตนครบาลเกิดขึ้นซึ่ง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) เป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งของการปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญากว่าคือนอกจากจะได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115² แล้วยังได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาจารีตนครบาลอีกด้วย อันเป็นผลให้ยกเลิกการดำเนินคดีอาญาไต่สวน และมาใช้ในการดำเนินคดีอาญาแบบกล่าวหาแทนเช่นเดียวกับนานาอารยประเทศ³

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย พ.ศ.2477 ซึ่งมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 10 มิถุนายน 2478 และได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง แสดงให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยได้พัฒนาการในทางที่เป็นเสรีนิยมมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นประชาธิปไตยของการดำเนินคดีอาญาของไทยอีกด้วยและเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและมีความพยายามผลักดันให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบ อำนาจอรัฐ จึงเป็นผลให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 หรือที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” โดยในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้มีการบัญญัติหลักเกณฑ์หลายประการที่จะให้เกิดความโปร่งใส และเกิดการตรวจสอบได้ของการดำเนินคดีอาญา

ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาของไทยมิได้เน้นที่จะให้มีการหาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษให้ได้แต่อย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลแต่อย่างใด ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยยังได้คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลและที่สำคัญยังมีการแยกองค์กรของรัฐในการดำเนินคดีอาญาออกจากกันเพื่อให้เกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลย์อำนาจอีกด้วย อันเป็นลักษณะสำคัญของการดำเนินคดีในระบบ กล่าวหา⁴

ซึ่งหากพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยแล้วอาจกล่าวได้ว่า ระบบการดำเนินคดีอาญาของไทยได้ดำเนินไปตามระบบกล่าวหา(Accuratovial System) กล่าวคือตามระบบที่กำหนดในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้มีการแบ่งองค์กรที่ทำหน้าที่ออกจากกัน กล่าวคือในชั้นก่อนฟ้องคดี(Pre-trial Stage) ได้กำหนดให้มีองค์กรที่ทำหน้าที่

² หลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญา ตามพระราชบัญญัตินี้เอาเป็นแบบอย่าง มาจากอังกฤษและได้มีการอิทธิพลตกทอดมาจนถึง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาปัจจุบัน

³ ธิติพันธ์ ฉายบาง, (2546) การรับคดีอาญาขึ้นสู่การพิจารณาศาลสูงสุด ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศเยอรมนี และประเทศไทย, หน้า 89.

⁴ แห่ลงเดิม.

สอบสวน และฟ้องร้องอันได้แก่ พนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการ ทั้งยังกำหนดให้มีกลไกในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจอีกด้วย ซึ่งการดำเนินคดีในชั้นก่อนฟ้องนี้เป็นการดำเนินการโดยฝ่ายบริหารและในชั้นพิจารณาพิพากษา(Trial Stage) ได้กำหนดให้องค์กรศาลทำหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษา โดยกฎหมายได้คุ้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษา(Independence of Judge) ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอีกด้วย⁶ และในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้น ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญามีได้ตกเป็น”กรรมในคดี” (Object) อีกต่อไป แต่กฎหมายได้กำหนดให้ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญามีสิทธิต่าง ๆ ที่จะได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามแนวคิดเสรีนิยม เรื่องข้อสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ซึ่งกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำ กระทำความผิด หรือ Presumption of Innocence และการยกฐานะของผู้ถูกกล่าวหา (ผู้ต้องหาและจำเลย) ขึ้นเป็นประธานในคดี ก็คือว่ากฎหมายไม่มองผู้ถูกกล่าวหา เป็นวัตถุแห่งการซักฟอกหรือกรรมในคดี แต่ถือว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็น”คน” และเป็นส่วนหนึ่งของวิธีพิจารณาความอาญา จึงให้สิทธิต่างๆ แก่ผู้ถูกกล่าวหา เปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาได้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่และห้ามการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่มีขอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ถูกกล่าวหาจะต้องได้รับทราบว่าผู้ถูกกล่าวหาหรือถูกฟ้องว่าอย่างไร เพื่อเขาจะได้มีโอกาสแก้ข้อกล่าวหาหรือให้การแก้ข้อหาในฟ้องได้จากหลักอันนี้จึงต้องมีการสอบสวนผู้ต้องหาก่อนฟ้องเสมอ⁷

ดังนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จึงกำหนดให้มีการคุ้มครองสิทธิต่างๆ ทั้งของผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหา⁸ และจำเลย⁹ อย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังกำหนดมาตราต่างๆ เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอีกด้วย เช่น กำหนดให้ศาลเท่านั้นเป็นผู้มีอำนาจออกหมายอาญาได้¹⁰ หรือการคุ้มครองผู้ถูกควบคุมหรือขังโดยมิชอบ¹¹ ตลอดจนการห้ามศาลมิให้รับฟังพยานหลักฐานต่างๆ ที่ได้มาโดยมิชอบ¹² เป็นต้น

3.2 ระบบการค้นหาคความจริง

⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทย, มาตรา 145.

⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 249.

⁷ คณิต ฌ นคร ค หน้าเดิม.

⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 7/1.

⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 8.

¹⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 58.

¹¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 90.

¹² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 226.

การค้นหาคำความจริงเป็นหัวใจสำคัญ ที่จะทำให้การดำเนินคดีอาญามีความถูกต้องและเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นชั้นที่จะสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้อง และการพิพากษาคดีว่าจะลงโทษจำเลยหรือยกฟ้อง ล้วนต้องอาศัยการรู้รายละเอียดและพฤติการณ์แห่งคดีอย่างแท้จริงทั้งสิ้น

เมื่อมีการพิจารณาคดีอาญาในศาล ผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์คณะในคดีจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินคดีไม่ว่าจะเป็นการรับฟังพยาน ซึ่งบทบาทของผู้พิพากษาในการดำเนินคดีอาญาในศาลนั้นจะแตกต่างกันไปในแต่ละระบบ ผู้พิพากษาที่พิจารณาคดีอาญาในระบบคอมมอนลอว์จะทำหน้าที่เพียงเป็นกลางในการดำเนินคดี โดยปล่อยให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยนำเสนอพยานของตนภายใต้หลักเกณฑ์ที่เคร่งครัดเพื่อให้ผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะรักษาความเป็นกลางไว้

สำหรับการพิจารณาคดีอาญาในระบบซีวิลลอว์นั้น ผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะในการดำเนินคดีจะมีบทบาทแตกต่างไปจากระบบคอมมอนลอว์ กล่าวคือ ในระบบซีวิลลอว์ถือว่าเป็นระบบการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ซึ่งแตกต่างจากระบบคอมมอนลอว์ ที่เป็นการดำเนินคดีโดยประชาชน ดังนั้นการค้นหาคำความจริงในคดีอาญาจึงเป็นการร่วมกันค้นหาคำความจริงในทุกองค์กร โดยเป็นการค้นหาคำความจริงในเนื้อหา (Examination System)

ประเทศไทยได้รับระบบซีวิลลอว์เข้ามาเป็นระบบหลักของกฎหมาย นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดทำประมวลกฎหมายตามระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) ทั้งนี้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็นับว่าเป็นระบบประมวลกฎหมายเช่นเดียวกัน

การดำเนินคดีตามระบบซีวิลลอว์ จึงมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. องค์กรในกระบวนการยุติธรรมทุกองค์กรต้องร่วมมือกันในการค้นหาคำความจริง
2. ศาลเป็นผู้สืบพยาน ไม่ใช่ฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยโดยฝ่ายโจทก์ จำเลยเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้มีการสืบพยานเท่านั้น และศาลต้องไม่วางเฉยในการสืบพยานดังที่เห็นในทางปฏิบัติ แต่ต้องกระตือรือร้นในการค้นหาคำความจริง

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) การค้นหาคำความจริงในคดีอาญาดำเนินไปในระบบตรวจสอบข้อเท็จจริง การฟ้องคดีต่อศาลเป็นไปตามระบบการฟ้องคดีอาญาโดยรัฐ ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย เป็นการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ¹³ ในการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนั้นทุกฝ่ายมีหน้าที่ค้นหาคำความจริง ในชั้นเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานมีหน้าที่ค้นหาคำความจริงโดยไม่ผูกมัดกับคำขอหรือคำร้องของผู้¹⁴

¹³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 32.

¹⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 131, มาตรา 143.

การสอบสวนโดยพนักงานสอบสวน และการฟ้องร้องโดยพนักงานอัยการนั้น จะพบว่า ผู้ถูกกล่าวหา ว่ากระทำความผิดหรือผู้ต้องหา นั้น แม้ได้รับการคุ้มครองในเรื่องสิทธิต่างๆ¹⁵ แต่ในส่วนพยานหลักฐานต่างๆ ที่เจ้าพนักงานทำการรวบรวมเพื่อดำเนินคดีต่อผู้ต้องหา นั้น ตัวผู้ต้องหาเองก็ไม่มีโอกาสรับทราบเลย¹⁶ จนกว่าฝ่ายโจทก์ คือ พนักงานอัยการจะดำเนินการสืบพยานในชั้นศาลเมื่อพนักงานอัยการได้ดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวกับการสืบพยานในชั้นศาลนั้น แม้ระบบการดำเนินคดีของไทยจะดำเนินไปตามแนวคิด ระบบการตรวจสอบข้อเท็จจริง (examination System)¹⁷ และในชั้นศาลทุกฝ่ายมีหน้าที่ต้องกระตือรือร้นในการค้นหาความจริง ศาลเองก็จะวางเฉยไม่ได้¹⁸ ในการค้นหาความจริงของศาลนั้นศาลไม่ผูกมัดกับแบบหรือคำของผู้ใด เช่นเดียวกันศาลมีหน้าที่ต้องค้นหาความจริงจนเป็นที่พอใจ ซึ่งการค้นหาความจริงในลักษณะนี้เรียกว่า การค้นหาความจริงใน “หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา” อย่างไรก็ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยศาลอาจพิพากษาคดีโดย อาศัยเพียงคำรับสารภาพของจำเลยได้¹⁹

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้ประเทศไทยใช้ระบบการดำเนินคดีอาญา ตามระบบ “กล่าวหา” เพราะมีการแยก หน้าที่สอบสวน-ฟ้องร้อง และ “หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี” ออกจากกัน องค์กรในการดำเนินคดีอาญาที่แยกต่างหากจากกันเป็นผู้ทำหน้าที่ทั้งสองนั้น และยกฐานะผู้ถูกกล่าวหาเป็นประธานในคดี ส่วนระบบการค้นหาความจริงของไทยนั้น ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย แบบประมวลกฎหมาย การค้นหาความจริงจึงต้องใช้ระบบตรวจสอบข้อเท็จจริง ที่การฟ้องคดีต่อศาลเป็นไปตามระบบ การฟ้องคดีโดยรัฐ ซึ่งรัฐเป็นผู้ดำเนินการค้นหาความจริงในกรณีที่มีความผิดอาญาเกิดขึ้น โดยมีพนักงานอัยการเป็นผู้ค้นหาความจริงตั้งแต่ชั้นสอบสวน ฟ้องร้อง ส่วนศาลก็มีหน้าที่ต้องตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยจะมีบทบาทในการค้นหาความจริงโดยไม่ วางเฉย ซึ่งบทบาทในการค้นหาความจริงของศาลนั้น จะได้ทำการศึกษาในหัวข้อต่อไป

3.3 บทบาทในการค้นหาความจริงของศาลชั้นต้นในชั้นพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ประเทศไทยใช้ระบบการดำเนินคดีอาญา “ระบบกล่าวหา” ส่วนระบบการค้นหาความจริงใช้ระบบในการตรวจสอบข้อเท็จจริงที่มีการฟ้องคดีต่อศาลเป็นไปตามระบบการฟ้องคดีโดยรัฐ

¹⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 7 ทวิ, มาตรา 8.

¹⁶ ซึ่งส่วนงานการสอบสวนนี้ศาลเองก็จะมีโอกาสเรียกมาประกอบการพิจารณาได้ก็ต่อเมื่อสืบพยานฝ่ายโจทก์เสร็จแล้วเท่านั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 175.

¹⁷ รายละเอียด โปรดดูในบทที่ 2.

¹⁸ ชวลิต โสภณวัต. (2524, พฤศจิกายน-ธันวาคม). “กฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นกฎหมายในระบบ กล่าวหาจริงหรือ.” *ตุลพาห*, 28. หน้า 36.

¹⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 176.

ซึ่งรัฐเป็นผู้ดำเนินการค้นหาความจริงโดยศาลมีบทบาทสำคัญในการค้นหาความจริง ศาลมีหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง ซึ่งบทบาทในการค้นหาความจริง ซึ่งบทบาทในการค้นหาความจริงของศาลนั้น จากการศึกษาผู้เขียนได้จำแนกบทบาทของศาลในการค้นหาความจริงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยมีสาระสำคัญ 3 เรื่อง คือ

3.3.1 ศาลต้องมีความกระตือรือร้นในการค้นหาความจริง

3.3.2 ศาลต้องมีความเป็นที่เป็นภาวะวิสัย

3.3.3 ศาลมีหน้าที่ตรวจสอบพยานหลักฐานและข้อเท็จจริง

3.3.1 ศาลต้องมีความกระตือรือร้นในการค้นหาความจริง

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย การดำเนินคดีอาญาโดยองค์กรของรัฐกล่าวคือ การสอบสวนโดยพนักงานสอบสวน และการฟ้องร้องโดยพนักงานอัยการนั้น และเมื่อพนักงานอัยการได้ดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสืบพยานในศาลนั้น แม้ระบบการดำเนินคดีของไทย จะดำเนินไปตามแนวคิดตามระบบตรวจสอบข้อเท็จจริง²⁰ หน้าที่เพื่อพิสูจน์ความจริงจึงตกอยู่กับศาลเท่านั้น ศาลจึงมีความกระตือรือร้นในการค้นหาความจริง ซึ่งหากศาลวางเฉยแล้วศาลก็จะไม่มีบทบาทในการค้นหาความจริงใด เพราะฝ่ายผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลยไม่ได้มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ หากเป็นเช่นนั้นย่อมไม่สามารถจะดำเนินการพิจารณาเพื่อนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษได้ ในการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยเป็น “หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ” ที่องค์กรของรัฐทุกองค์กรมีหน้าที่ต้องตรวจสอบความจริงแท้ของเรื่อง และต้องกระตือรือร้น ในการตรวจสอบความจริง โดยเฉพาะศาลต้องมีบทบาทในการตรวจสอบความจริงอย่างกระตือรือร้น

โดยหลักแล้วการพิจารณาคดีจะต้องทำด้วยความเป็นธรรมและรวดเร็ว²¹ เพราะจะมีผลการรับฟังพยานหลักฐานของศาลด้วย การพิจารณาคดีในศาลของไทยนั้นควรยึดถือหลักการตรวจสอบอย่างแท้จริง หน้าที่เพื่อพิสูจน์ความจริงจึงควรตกแก่ศาลเท่านั้น โดยผู้พิพากษาต้องนั่งพิจารณาคดีอย่างครบองค์คณะ และร่วมกันปรึกษาหารืออย่างจริงจังทันทีเมื่อเสร็จการพิจารณาการพิจารณาคดีในศาลควรดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยองค์คณะของผู้พิพากษาชุดเดียวไปจนกระทั่งทำคำพิพากษา²² เพื่อให้การทำพิพากษาดังอยู่บนพื้นฐานของการค้นหาความจริง²³ ซึ่งทำให้

²⁰ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ก (2548). เล่มเดิม. หน้า 18.

²¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, มาตรา 241.

²² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, มาตรา 236.

²³ รายงานการเสวนาทงวิชาการ. (2539, มีนาคม). “กระบวนการยุติธรรมจะร่วมมือกันค้นหาความจริงในคดีอาญาได้อย่างไร.” บทบันทึก, เล่ม 52, ตอน 1. หน้า 133.

สอดคล้องกับหลักในเรื่องจิตวิทยาทำให้การของพยานบุคคล ที่ว่าศาลที่จะวินิจฉัยข้อเท็จจริงในคดี จึงควรเป็นผู้ที่ทำการสืบพยานต้องนั่งพิจารณาให้ครบองค์คณะ จะได้สังเกตอาการปฏิกิริยาของพยาน อันจะช่วยให้การชักนำพยานมีความ ถูกต้องโดยส่วนที่เกี่ยวกับการสืบพยานในศาลก็เช่นเดียวกัน ศาลมีอำนาจค้นหาความจริงได้อย่างกว้างขวาง ศาลต้องมีบทบาทอย่างมากในการตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยเป็นผู้ถามพยานเป็นหลัก หรือเรียกพยานหลักฐานอื่นมาสืบเพิ่ม เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดแห่งคดีโดยการซักถามและแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ บทบาทในการค้นหาความจริงนั้นศาลจะทำในศาลหรือนอกศาล เพื่อค้นหาความจริงจะเป็นไปโดยถูกต้องเที่ยงธรรม

บทบาทของศาลชั้นต้นไทยกับการค้นหาความจริงในคดีอาญาชั้นพิจารณาถึงหลักเกณฑ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ที่ให้อำนาจศาลค้นหาความจริงในศาลชั้นต้น

ระบบการค้นหาความจริงของศาลชั้นต้นในการดำเนินคดีอาญา เกิดขึ้นเมื่อ โจทก์นำพยานหลักฐานเข้าสืบเพื่อพิสูจน์ถึงความผิดจำเลย การค้นหาความจริง เป็นเรื่องที่อยู่ความนำเสนอพยานหลักฐานที่จะสนับสนุนคำฟ้อง คำให้การของตนเองให้มากที่สุด การค้นหาความจริงของศาลจะเกิดขึ้นเมื่อสิ่งที่ปรากฏต่อศาลไม่ชัดเจน โดยศาลสามารถส่งคำร้องที่อยู่ความขอเข้ามาใช้ทำการสืบพยานเพิ่มเติมได้ ดังนี้

ก. อำนาจสั่งให้มีการสืบพยานเพิ่มเติมตามคำร้องของคู่ความ

บทบาทในการสืบพยานเป็นหน้าที่ของศาล ส่วนโจทก์ และจำเลยเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้มีการสืบพยานเท่านั้น ซึ่งในการกระตุ้นให้มีการสืบพยานโจทก์และจำเลยจะกระทำโดยการอ้างหรือขอให้ศาลสืบพยานหลักฐานชนิดต่าง ๆ

บทบาทของศาลชั้นต้นในคดีอาญา ศาลมีหน้าที่หาความจริงในคดี โดยไม่ใช่ว่าปล่อยให้ฝ่ายโจทก์และจำเลยนำเสนอพยานของฝ่ายตนและฝ่ายศาลทำหน้าที่เป็นกลางอย่างคดีแพ่งเท่านั้น หน้าที่ของศาลในการสืบพยานนอกจากจะเห็นได้จาก การให้อำนาจศาลที่จะสืบพยานเพิ่มเติมเอง และการสืบพยานเพิ่มเติมนี้จะต้องทำระหว่างพิจารณาคดี คือก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษา การสืบพยานเพิ่มเติมนี้ศาลอาจสืบเพิ่มเติมเองหรือส่งประเด็นไปได้ ปกติเป็นหน้าที่ของโจทก์ จำเลยที่ต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์ของจำเลย เมื่อโจทก์จำเลยนำสืบพยานเสร็จแล้วศาลจะตรวจสำนวนการพิจารณา ซึ่งรวมถึงพยานหลักฐานของแต่ละฝ่ายจนเป็นที่พอใจแล้ว ก็ถึงขั้นที่ศาลทำคำพิพากษาและเมื่อเสร็จแล้วก็จะนัดให้คู่ความมาฟังคำพิพากษาในวันเวลาที่ศาลกำหนด

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการพิจารณาคือก่อนที่ศาลจะอ่านคำพิพากษาให้คู่ความ ฟังศาลอาจเห็นสมควรให้มีการสืบพยานเพิ่มเติมจากที่โจทก์จำเลยนำสืบไปแล้วก็ได้ ทั้งนี้เพื่อความ กระจ่างชัดของข้อเท็จจริงในบางเรื่องบางตอน ศาลก็มีอำนาจกระทำได้²⁴

การสืบพยานเพิ่มเติมโดยอำนาจของศาลตามมาตรานี้ก็เหมือนกับการสืบพยาน โจทก์จำเลยตั้งเป็นกรณีปกติ คือสืบในศาลนั่นเอง หรือส่งประเด็นไปสืบที่ศาลอื่นก็ได้ หาก พยานหลักฐานที่จะสืบเพิ่มเติมอยู่ในเขตอำนาจของศาลอื่น

การสืบพยานเพิ่มเติมนี้ จะต้องทำระหว่างการพิจารณา กล่าวคือ ก่อนศาลมีคำพิพากษา การสืบพยานเพิ่มเติมนี้ ศาลอาจมีดุลพินิจเองหรือคู่ความร้องขอได้

บทบาทของผู้พิพากษาในการสืบพยานในศาลชั้นต้นมีน้อยมาก โดยศาลมักปล่อยให้ เป็นหน้าที่จะเสนอพยานหลักฐานและสืบพยาน โดยศาลจะสั่งให้มีการสืบพยานเพิ่มเติมก็ต่อเมื่อมี คำร้องของคู่ความขอเข้ามาในสารบบความ เมื่อทำการสืบพยานไปแล้ว ถ้าคู่ความประสงค์จะให้ ทำการสืบพยานเพิ่มเติมศาลจะอนุญาตให้เฉพาะจำเลยเท่านั้น แม้ว่าจำเลยไม่ได้ยื่นพยานนั้นไว้ใน บัญชีระบุพยาน ศาลก็ไม่เคร่งครัด แต่กรณีถ้าโจทก์เป็นฝ่ายขอให้ทำการสืบพยานเพิ่มเติม ศาลจะ ใช้ดุลพินิจสั่งไม่อนุญาต เพราะถือว่าโจทก์เอาเปรียบจำเลย ศาลไม่ได้พิจารณาถึงกรณีอนุญาตให้ จำเลยทำการสืบได้เพราะ โจทก์ในคดีอาญามีภาระต้องนำสืบพิสูจน์ความผิดจำเลย ถ้าศาลอนุญาต ให้โจทก์ จะถือว่าเป็นการเพิ่มเติมคดีที่โจทก์บกพร่องอยู่เพื่อลงโทษจำเลยเสียเปรียบ ศาลไม่ได้ คำนึงถึงว่าผลกระทบกระเทือนต่อสังคมจะเป็นเช่นไร ถ้าผู้กระทำผิดต้องถูกปล่อยไป เนื่องจาก ศาลเคร่งครัดต่อการนำกระเทือนต่อสังคมจะเป็นเช่นไร ถ้าผู้กระทำผิดต้องถูกปล่อยไป เนื่องจาก ศาลเคร่งครัดต่อการนำสืบพยานเพิ่มเติมของ โจทก์โดยการนำเรื่องบัญชีระบุพยานเข้ามาพิจารณา ปรับใช้อย่างเคร่งครัด และทำการยกฟ้องไปโดยทางเทคนิค โดยปล่อยให้คู่ความเป็นผู้มีบทบาทใน การค้นหาความจริง ซึ่งกลายเป็นว่าศาลต้องตัดสินใจตามความต้องการของคู่ความไป²⁵

ดังที่กล่าวมาแล้ว ถึงบทบาทในการตรวจสอบความจริงของศาลอย่างกระตือรือร้นนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของความเป็นภาวะวิสัยของศาล

ข. การสืบพยานเองของศาล

ศาลจะเป็นผู้สืบพยานเอง จะสืบในศาลหรือนอกศาลก็ได้ แล้วแต่เห็นควรตาม ลักษณะพยาน²⁶ พยานหลักฐานทุกชนิดทุกประเภทที่จะเข้าสู่การพิจารณาของศาลได้ ศาลหรือผู้ พิพากษาจะต้องรับรู้เสมอ ถ้าเป็นพยานบุคคล ผู้นั้นต้องเบิกความต่อหน้าศาล ถ้าเป็นพยาน

²⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 228.

²⁵ สมทรัพย์ นำอำนวยการ. (2541). บทบาทของศาลในชั้นพิจารณากับการค้นหาความจริงในคดีอาญา.

²⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 229.

เอกสารหรือพยานวัตถุ เมื่อคู่ความให้พยานบุคคลตรวจดูหรือรับรองแล้ว ก็ต้องส่งศาลเพื่อเข้าสำนวนคดี โดยศาลจะจดบันทึกในรายงานการพิจารณาในสำนวนคดีนั้นเป็นหลักฐาน

พยานทุกชนิดโดยปกติจะสืบในศาล คือในห้องพิจารณาของศาล แต่หากโดยลักษณะของพยาน การนำสืบในศาลทำไม่ได้ หรือไม่สะดวก ศาลจะสืบนอกศาล เช่น พยานบุคคลป่วยหรือพิการมาศาลไม่ได้หรือคู่ความขอให้ศาลไปดูสถานที่เกิดเหตุ ศาลก็จะเดินเผชิญสืบไปสืบพยานหลักฐานนอกศาล ณ ที่อยู่หรือที่ตั้งของพยานหลักฐานนั้น²⁷

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การสืบพยานในคดีอาญานั้น ศาลเป็นผู้ค้นหาความจริงเอง แม้ในการสืบพยานของฝ่ายโจทก์ จำเลย หรือพยาน คนใดก็ได้ ซึ่งรวมถึงการที่จะสืบพยานเพิ่มเติมเองด้วยก็ได้ และจะสืบในศาล หรือนอกศาลก็ได้เช่นกัน ทั้งนี้ตามลักษณะของพยาน

ค. การอธิบายฟ้อง

ก่อนเริ่มทำการพิจารณาคดีในครั้งแรก เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และทนายมาศาลแล้วถ้าศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ศาลจะต้องอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง²⁸

การพิจารณาและสืบพยานในศาลให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นเมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง จะไม่ให้การก็ได้ เพราะเป็นหน้าที่ของฝ่ายโจทก์จะต้องพิสูจน์ความผิดของฝ่ายจำเลย²⁹ และถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การก็ให้ศาลจดยางานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป ทั้งนี้ฝ่ายจำเลย แม้ฟ้องที่บรรยายถูกต้องสมบูรณ์แบบ แต่ก็อาจใช้ภาษาที่เป็นทางการเกินไป หรือใช้ศัพท์และสำนวนเป็นทางการมากเกินไปที่จำเลยอาจไม่เข้าใจหรืออาจไม่เข้าใจต้องแก้ไขได้ บทบาทในการอ่านและอธิบายฟ้องศาลที่กฎหมายระบุไว้นี้ จึงเป็นบทบาทสำคัญและเป็นบทบาทที่เสริม“หลักฟังความทุกฝ่าย” ให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น บทบาทนี้เป็นบทบาทที่ศาลจะมองข้ามไม่ได้โดยเด็ดขาด

ง. อำนาจริเริ่มค้นหาความจริงโดยพลการ

²⁷ คะนิง ภาไชย. (2545). เล่มเดิม. หน้า 227.

²⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 วรรคสอง.

²⁹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข (2548). ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ฉบับอ้างอิง (พิมพ์ครั้งที่ 5). หน้า 254.

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าบทบาทการค้นหาคำความจริงของศาลมีอำนาจอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดเฉพาะจากพยานหลักฐานเท่าที่คู่ความนำเสนอ แต่เป็นหน้าที่อันสำคัญของศาลที่จะค้นหาความจริง โดยบทบัญญัติอีกมาตราหนึ่งที่ศาลค้นหาความจริงได้โดยผลการคือ อำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนตามเมื่อโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว ก็เห็นสมควรศาลมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัย อันเป็นหลักที่ทำให้ค้นหาความจริงได้มากกว่าและทำให้คำพิพากษาของศาลมีผลใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากกว่าระบบกล่าวหา³⁰

การที่กฎหมายกำหนดให้ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อพบข้อเท็จจริงที่เป็นประโยชน์ในการวินิจฉัยคดี เพราะสำนวนการสอบสวนมีลักษณะสำคัญที่ว่าทำขึ้นหลังเกิดเหตุใหม่ๆ พนักงานสอบสวนจะบันทึกเรื่องราวในสถานที่เกิดเหตุไว้ ความทรงจำของพยานบุคคลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นยังสดอยู่ และถ้าถูกสอบปากคำไว้เร็วเท่าไร โอกาสที่จะได้ตรงหรือได้รับการติดต่อจากผู้ใดไม่ให้เกิดการบิดเบือนความจริงยังมีอยู่น้อย เมื่อนำมาวินิจฉัยประกอบการพิจารณาในชั้นศาลแล้วตามปกติ ย่อมทำให้เห็นความจริงชัดเจนขึ้นว่า จำเลยทำผิดจริงหรือถูกกลั่นแกล้ง³¹

การที่ศาลมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ศาลเป็นผู้มีหน้าที่สืบพยาน กล่าวคือผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าเป็นเช่นใด ดังนั้นเมื่อฝ่ายโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว ศาลก็ยังมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยได้

ปัญหาในทางปฏิบัติว่าศาลจะสืบพยานเพิ่มเติมได้โดยผลการ แทบจะไม่มีอยู่ในห้วงความคิดของผู้พิพากษาส่วนมากของไทย เนื่องจากไปข้องติดอยู่กับความเข้าใจที่ว่า กฎหมายลักษณะพยานของประเทศไทย ได้รับอิทธิพลมาจากอังกฤษ ทั้งๆ ที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 228 บัญญัติไว้ชัดเจนแจ้งให้ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติมโดยผลการระหว่างพิจารณา

จ. การสืบพยานในคดีที่พยานเป็นเด็ก

การสืบพยานในคดีที่พยานเป็นเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี เพื่อให้พยานซึ่งเป็นเด็กนั้นไม่ต้องถูกค้น หรือบีบบังคับจิตใจเหมือนการสืบพยานในคดีที่พยานเป็นผู้ใหญ่ เป็นดุลพินิจของศาลที่จะพิจารณาความตามที่เห็นสมควร ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับลักษณะของคดี วุฒิภาวะของพยานที่เป็นเด็ก ความพร้อมของบุคคลากรรวมตลอดทั้งอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องมีแปลจะต้องใช้

³⁰ สมทรัพย์ นำอำนวยการ. (2541). บทบาทของศาลในชั้นพิจารณากับการค้นหาคำความจริงในคดีอาญา หน้า 42.

³¹ แหล่งเดิม.

การสืบพยานในคดีที่เป็นพยานเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี ศาลอาจปฏิบัติตามวิธีการสืบพยานที่เป็นเด็กกล่าวคือ ถ้าศาลเห็นสมควรและจัดให้พยานนั้นอยู่ในสถานที่เหมาะสมสำหรับเด็กแล้ว ศาลเป็นผู้ถามพยานเองโดยแจ้งให้พยานนั้นทราบประเด็นและข้อเท็จจริง ซึ่งต้องการสืบแล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้น ๆ หรือศาลจะถามผ่านนักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ก็ได้³² ซึ่งในการเบิกความของพยานดังกล่าวให้มีการถ่ายทอดภาพ และเสียงไปยังห้องพิจารณาคดีด้วย และเป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องแจ้งให้นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ทราบ³³

ฉ. การเผชิญสืบพยาน

โดยปกติการดำเนินการพิจารณาและสืบพยานนั้นจะทำในศาล แต่บางกรณีการสืบพยานอาจมีความจำเป็นต้องทำนอกศาล ถ้าเป็นการทำนอกที่ศาลแต่อยู่ในเขตอำนาจของศาลนั้น ๆ เรียกว่า “การเดินเผชิญสืบ” แต่ถ้าอยู่นอกเขตอำนาจศาลนั้น เรียกว่า “การส่งประเด็น” ซึ่งในทั้ง 2 กรณี ผู้เดินเผชิญสืบ และศาลที่รับประเด็นจะมีอำนาจหน้าที่ดังศาลเดิม

การเดินเผชิญสืบนั้นศาลอาจไปสืบพยานนอกศาลแต่ในเขตอำนาจของตนก็ได้ หรือจะให้ศาลไปเดินเผชิญสืบพยานก็ได้ และมีอำนาจสืบพยานเป็นศาลได้สืบเอง แต่จะส่งคำร้องไม่ได้ ส่วนการส่งประเด็น เป็นการให้ศาลอื่นนอกเขตอำนาจของศาลที่ทำกรพิจารณาคดีนั้นทำการสืบพยานแทนตน และศาลที่ได้รับประเด็นนี้ก็สามารถส่งประเด็นต่อไปได้ และต้องดำเนินการ เช่น การสืบพยานในศาลที่รับคดีนั้นไว้พิจารณา การเดินเผชิญสืบหรือการส่งประเด็นนี้ เมื่อไม่ได้สืบพยานในที่ทำการศาลที่รับไว้พิจารณาคดี จึงให้สิทธิคู่ความที่จะขอไปฟังการพิจารณาได้³⁴

การสืบพยานต้องกระทำโดยตรง ศาลต้องวินิจฉัยคดีตามเหตุผลที่ได้จากสิ่งที่ได้มาจากการสืบพยาน ความน่าเชื่อถือของพยานเป็นสาระสำคัญของเรื่อง และความน่าเชื่อถือนั้นจะได้อีกก็ต่อเมื่อได้เห็นด้วยตนเอง ดังนั้นถ้าศาลเป็นผู้ไปเดินเผชิญสืบเอง ก็มีผลทำให้การค้นหาความจริง ปรากฏขึ้นได้แต่ในทางกลับกันการที่ศาลมีภาระคดีที่มากทำให้ศาลไม่สามารถไปเดินเผชิญสืบนอกศาลได้ โดยให้จ้างศาลไปเดินเผชิญสืบแทน เห็นว่าขัดต่อหลักพยานโดยตรงและหลักการพยานหลักฐานเพราะศาลไม่ได้เป็นผู้ไปเห็นพยานเอง การวินิจฉัยข้อเท็จจริงจึงอาจมีความบกพร่องเกิดขึ้นได้

³² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ตีร เวรคแรก (1).

³³ ธานิศ เกศพิทักษ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาภาค 3-4 (พิมพ์ครั้งที่ 2). หน้า 269.

³⁴ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข เล่มเดิม. หน้า 356.

การเผชิญสืบทายานศาลมีอำนาจเดินเผชิญสืบท ๓ สถานที่นอกศาลได้ตามความเป็นจริงแห่งสภาพหรือลักษณะของพยานหลักฐานนั้น ในคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 230 ศาลมีอำนาจให้จำศาลไปเผชิญสืบทายานแทนได้ โดยเหตุที่ศาลจะต้องไปเดินเผชิญสืบทายานนอกศาลนั้น เมื่อศาลเห็นว่าในการสืบสวนหาความจริงจำเป็นต้องไปสืบทายาน ณ ที่ซึ่งข้อเท็จจริงอันประสงค์จะให้พยานเบิกความนั้นได้เกิดขึ้น กล่าวคือ พยานปากนี้จะต้องเบิกความประกอบการชี้ที่เกิดเหตุ จึงจะสามารถอธิบายข้อเท็จจริงได้ชัดเจน หรือกรณีพยานเอกสิทธิ์ตามกฎหมายที่ไม่จำเป็นต้องไปศาล แต่เต็มใจจะเบิกความศาลก็จำเป็นต้องไปเดินเผชิญสืบท ณ ที่อยู่ของพยาน หรือพยานป่วยเจ็บ หรือมีเหตุจำเป็นที่ไม่อาจเดินทางมาศาลได้ และพยานที่จะสั่งเป็นพยานวัตถุซึ่งเป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งไม่สามารถนำมาให้ศาลตรวจที่ศาลได้ การสืบทายานต้องกระทำโดยตรง หมายความว่า ศาลต้องวินิจฉัยคดีตามเหตุผลที่ได้จากสิ่งที่ได้มาจากการสืบทายาน ศาลจะรับฟังคำให้การพยานที่จดไว้ แทนการมาเบิกความย่อมไม่ได้เพราะความน่าเชื่อถือของพยานเป็นสาระสำคัญของเรื่อง และความน่าเชื่อถือนั้นจะได้มาก็ต่อเมื่อได้เห็นด้วยตนเอง ดังนั้นถ้าศาลเป็นผู้เดินเผชิญสืบทเอง ก็มีผลทำให้การค้นหาคำความจริงปรากฏขึ้นได้ แต่ในทางกลับกันการที่ศาลมีภาระคดีที่มากทำให้ศาลไม่สามารถปลีกเวลาไปเดินเผชิญสืบทายานนอกศาลได้ โดยจะให้จำศาลไปเดินเผชิญสืบทแทนเห็นว่าขัดต่อหลักพยานโดยตรงและหลักการซึ่งนำหลักพยานหลักฐาน เพราะศาลไม่ได้เป็นผู้เห็นพยานเอง การวินิจฉัยข้อเท็จจริง จึงอาจมีความบกพร่องเกิดขึ้นไม่มากนัก³⁵

ข. การส่งประเด็นไปให้ศาลอื่นสืบทายาน

กรณีสืบทายานหลักฐานไม่ได้อยู่ในอำนาจของศาลนั้น เช่น พยานอยู่นอกเขตอำนาจของศาล เจ้าของสำนวน ศาลเจ้าของสำนวนสามารถมอบหมายให้ศาลอื่นทำการสืบทายานแทนได้ โดยในคดีอาญา ศาลต้องรองจนกว่าโจทก์จะสืบทายานเสร็จก่อนจึงจะให้จำเลยรับสืบทายานได้ ในกรณีที่พยานอยู่นอกเขตศาลที่พิจารณาคดี ศาลอาจออกหมายเรียกพยานให้มาเบิกความที่ศาลโดยไม่ส่งประเด็นไปสืบทก็ได้ แต่เนื่องจากศาลจะออกหมายเรียกให้มีผลบังคับได้เฉพาะภายในเขตอำนาจเท่านั้น

การออกหมายเรียกพยานนอกเขตอำนาจศาลจึงต้องใช้วิธีการส่งหมายเรียกไปให้ศาลซึ่งมีเขตอำนาจเหนือพยานสักระยะหนึ่งก่อน แต่ถ้าพยานมีภูมิลำเนาอยู่ห่างจากศาลที่พิจารณาคดีมาก ๆ การออกหมายเรียกอาจทำให้พยานได้รับความลำบาก ศาลจึงมักใช้วิธีส่งประเด็นไปสืบทแทน³⁶

³⁵ สมทรัพย์ นำอำนาจ. เล่มเดิม. หน้า 44.

³⁶ เข็มชัย ชูติวงศ์. (2538). กฎหมายลักษณะพยาน (พิมพ์ครั้งที่ 4). หน้า 278.

การส่งประเด็นไปให้ศาลอื่นสืบพยานนี้ กระทำเมื่อมีความจำเป็นศาลมีอำนาจส่ง ประเด็นให้ศาลอื่นสืบพยานให้ศาลที่รับประเด็นมีอำนาจและหน้าที่ดังศาลเดิม และศาลที่รับ ประเด็นมีอำนาจส่งประเด็นไปยังศาลอื่นอีกต่อหนึ่งได้³⁷

กรณีจำเป็นที่ศาลต้องส่งประเด็นไปให้ศาลอื่นสืบพยาน จำเลยหรือทนายจำเลยจะตาม ประเด็นไปหรือไม่ก็ได้ ในกรณีที่ให้ศาลอื่นสืบพยานนั้นถ้าเพื่อความรวดเร็วในการพิจารณา คดีอาญา เพราะพยานหลักฐานต่างๆ จะอยู่นอกเขตอำนาจศาลที่จำเลยถูกฟ้องคดีว่ามีการกระทำ ความผิดอาญา และถ้าหากเป็นการสืบพยานประเด็นแล้ว ศาลที่สืบพยานประเด็นก็จะส่งพยานเพียง เฉพาะประเด็นที่ส่งมาถึงเท่านั้น จากนั้นก็จะส่งประเด็นกลับไปยังศาลเดิม ซึ่งถ้าหากจะรอให้มีการ สืบพยานนี้ต่อศาลที่จำเลยถูกฟ้องคดี จะทำให้เสียเวลาต่อการพิจารณาคดี

เมื่อมีการส่งประเด็นไปสืบพยานศาลอื่นเพื่อค้นหาความจริงต่าง ๆ จากพยานหลักฐาน ที่อยู่เขตอำนาจศาลนั้นก็ทำให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอาญาเป็นไปด้วยความ รวดเร็ว แต่มีความบกพร่องในการพิสูจน์ความจริงของศาล เพราะเท่ากับเป็นการมองข้าม ความสำคัญของข้อเท็จจริงที่เป็นเครื่องช่วยในเรื่องพยานหลักฐานไปโดยสิ้นเชิง เพราะผู้พิพากษา จะไม่ได้เห็นการเบิกพยานเลย จะวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของพยานจากคำเบิกความที่จำไว้ไม่ได้ การ ส่งประเด็นซึ่งเป็นการเปลี่ยนองค์คณะผู้พิพากษา จึงกระทำได้เพียงเท่าที่ไม่ขัดกับหลักพยาน โดยตรง ในส่วนที่เกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของพยานและหลักการรับฟังพยานหลักฐานเท่านั้น แต่ ในทางปฏิบัติการส่งประเด็นของศาลมิได้คำนึงถึงเรื่องนี้ ซึ่งน่าจะไม่ต้องตั้งในหลักกฎหมาย และหลักตรรกวิทยา

ข. อำนาจถามโจทก์ จำเลย หรือพยาน

ในระหว่างพิจารณา เมื่อเห็นสมควร ศาลมีอำนาจถามโจทก์จำเลยหรือพยานคนใด ได้³⁸ เป็นอำนาจของศาลในการถามโจทก์ จำเลยหรือพยานระหว่างพิจารณา ศาลมีอำนาจถามโจทก์ หรือจำเลยได้แม้ว่าจะไม่ได้อ้างตนเองเป็นพยาน หรือถูกอ้างเป็นพยานก็ตาม เปิดโอกาสให้ศาลมี อำนาจค้นหาความจริงได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดเฉพาะจากพยานหลักฐานที่มีการนำเสนอในบัญชี ระบุพยานเท่านั้น

จากการที่ศาลต้องค้นหาความจริงในเนื้อหาแห่งคดี ศาลมีอำนาจเข้าแทรกแซง ในการ ดำเนินคดีกระบวนการพิจารณาของกลุ่มความ โดยการซักถามและแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติม ได้อีกด้วย หน้าที่ของศาลดังกล่าวเรียกว่า หน้าที่ในการสอบสวนอย่างอิสระและหน้าที่จะให้ความ กระจ่างชัด

³⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 230.

³⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 235.

ในระหว่างพิจารณาเมื่อเห็นสมควร ศาลมีอำนาจถามโจทก์ จำเลยหรือพยานคนใดก็ได้ เป็นอำนาจของศาลในการถามโจทก์ จำเลยหรือพยานระหว่างพิจารณา

ศาลมีอำนาจถามโจทก์หรือจำเลยได้แม้ว่าจะไม่ได้อ้างตนเองเป็นพยาน หรือถูกอ้างเป็นพยานก็ตาม เปิดโอกาสให้ศาลมีอำนาจค้นหาความจริงได้อย่างกว้างขวาง (Principle of Judicial -Investigation) ไม่จำกัดเฉพาะจากพยานหลักฐานที่มีการนำเสนอในบัญชีระบุพยานเท่านั้น

โดยกรณีนี้จำเลยมีสิทธิที่จะไม่ให้การเป็นประปักษ์ต่อตนเอง จากการที่ศาลต้องค้นหาความจริงในเนื้อหาแห่งคดี (Substantive Proof) ศาลมีอำนาจเข้ามาแทรกแซง ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของกลุ่มความ โดยการซักถามและแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้อีกด้วย หน้าที่ของศาลดังกล่าวเรียกว่า หน้าที่ในการสอบสวนอย่างอิสระและหน้าที่จะให้ความกระจ่างชัด ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การสืบพยานในคดีอาญานั้นศาลเป็นผู้ค้นหาความจริงเอง แม้ในการสืบพยานของฝ่ายโจทก์หรือจำเลยต่อที่มีอำนาจถามโจทก์ จำเลย หรือพยานคนใดก็ได้

การที่ศาลรับฟังพยานหลักฐานของกลุ่มความทั้งสองฝ่าย เมื่อมีคำวินิจฉัยในขั้นที่สุดว่า พยานหลักฐานที่แต่ละฝ่ายนำสืบนั้นรับฟังได้เพียงใดหรือไม่ เกี่ยวกับประเด็นหรือไม่ และมีน้ำหนักพอที่จะฟังเป็นที่ยุติอย่างหนึ่งอย่างใดได้หรือไม่ การนำสืบของแต่ละฝ่ายจึงจะเน้นหนักในเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน ละเว้นเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยชัดเจน ในระหว่างพิจารณาคดีศาลจึงมีอำนาจที่จะถามโจทก์หรือจำเลย หรือทนายความหรือพยานได้ตลอดเวลา³⁹ หากศาลถามกลุ่มความหรือทนายของกลุ่มความ เมื่อได้คำตอบอย่างไร ศาลจะจรรยาบรรณว่าเป็นคำแถลง ถ้าถามพยานคำตอบของพยานเป็นส่วนหนึ่งของคำเบิกความพยานปากนั้นเอง และโดยเหตุที่โจทก์มีหน้าที่นำสืบพิสูจน์ความผิดของจำเลยในคดีอาญา จึงเป็นหลักทั่วไปว่าหากโจทก์มีความบกพร่องในหน้าที่ของตนโดยไม่นำสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงในบางเรื่องบางตอน ศาลจะไม่ดำเนินการในลักษณะที่เป็นโทษแก่จำเลย หรือด้วยการเพิ่มเติมคดีจำเลย เพื่อนำไปแก้ไขคดีโจทก์ที่บกพร่อง ในระหว่างการพิจารณาถ้าศาลเห็นว่าไม่จำเป็นต้องสืบพยาน หรือทำการอื่นอีก ศาลก็สามารถใช้ดุลพินิจสั่งงดพยานหรือการนั้นเสียก็ได้⁴⁰

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของศาลในคดีอาญาว่าศาลมีหน้าที่ ค้นหาความจริงในคดี ซึ่งบทบาทของศาลขั้นต้นในการดำเนินคดีเกี่ยวกับการค้นหาความจริงในคดีนั้น ศาลต้องมีบทบาทอย่างมากในการตรวจสอบข้อเท็จจริง มีความกระตือรือร้นในการค้นหาความจริงซึ่งบัญญัติไว้ชัดเจนในประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว

³⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 235.

⁴⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 174 วรรคสี่.

ศาลมักจะวางเฉยโดยปล่อยให้เป็นที่ของคู่ความ คือโจทก์กับจำเลยต่อสู้กันเองโดยเป็นฝ่ายนำเสนอพยานหลักฐานส่วนศาลก็จะทำหน้าที่เพียงรับฟังข้อเท็จจริงจากการนำเสนอของทั้งสองฝ่ายเพื่อชั่งน้ำหนักในการรับฟังประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเท่านั้น

3.3.2 ศาลต้องมีความเป็นกลางที่เป็นภาวะวิสัย

บทบาทข้อนี้เป็นบทบาทของศาล ที่ต้องค้นหาความจริงในคดี โดยต้องให้ความเป็นธรรมแก่คู่กรณีทุกฝ่าย กล่าวคือ ทั้งฝ่ายผู้เสียหายหรือโจทก์ก็ต้องมีโอกาสดำเนินคดีได้อย่างเต็มที่ ส่วนฝ่ายจำเลยต้องไม่ถูกมองเป็นเพียงวัตถุชิ้นหนึ่งในการดำเนินคดี จำเลยต้องได้รับการดำเนินคดีอย่างเต็มที่โดยจะได้รับการแนะนำชี้แจง และคุ้มครองในสิทธิของตนที่มีตามกฎหมาย ซึ่งบทบาทนี้ศาลจะมีความเป็นภาวะวิสัยสูงคือ ศาลสามารถค้นหาความจริงได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีอำนาจจากฝ่ายใดมาบีบบังคับได้

ความเป็นกลางที่เป็นภาวะวิสัย ไม่ได้หมายถึงการวางเฉย หากแต่จะต้องกระตือรือร้นในการค้นหาความจริงด้วยใจที่เป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใด ศาลควรจะต้องดำเนินบทบาทในการค้นหาให้ได้ความจริงในคดีอาญาเพื่อจะได้ตรวจสอบและวินิจฉัยข้อเท็จจริง พร้อมแสดงผลแห่งคำวินิจฉัยได้อย่างถูกต้องตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งศาลอาจกระทำได้โดยซักถามข้อเท็จจริงจากพยานให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้นในรายละเอียด หรืออาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบเอง เพื่อให้ได้ความจริงกระจ่างชัด

ไม่ใช่บทบาทของศาลที่วางเฉยในการค้นหาความจริง โดยเพียงแต่บันทึกคำพยานที่คู่ความนำสืบแล้วรวมเข้าสำนวน เพื่อนำไปตัดสิน การค้นหาความจริงในการปฏิบัติจึงกลายเป็นภาระของคู่ความที่จะต่อสู้คดีกันและหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์กันเองต่อหน้าศาล และอาศัยวิธีการให้คู่ความ ถามด้านพยาน ฝ่ายตรงข้าม เป็นวิธีการอันสำคัญในการพิสูจน์ความจริง ซึ่งเป็นเรื่องของวิธีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาโดยมิได้สอดคล้องกับโครงสร้างของระบบตามกฎหมายที่ไม่มีคณะลูกขุน

กรณีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับบทบาทของศาลในเรื่องความเป็นกลาง ที่เป็นภาวะวิสัยกล่าวคือ เป็นหน้าที่ของศาลต้องสอบถามเรื่องกรณีทนายความของผู้ต้องหา และจำเลย หากไม่มีและต้องการศาลต้องจัดหาทนายความให้เพื่อให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้มีโอกาสต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ให้ศาลดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเปิดเผยต่อหน้าคู่ความ หรือสาธารณะเพื่อให้มีการตรวจสอบได้ถึงความโปร่งใส⁴¹ ให้ศาลเลื่อนการ

⁴¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172.

พิจารณาออกไป หากกรณีมีเหตุจำเป็นขัดข้องไม่อาจมาศาลได้⁴² มีการกำหนดให้มีการตรวจพยานเพื่อให้อีกฝ่ายได้ทราบ⁴³ และมีแนวทางในการต่อสู้คดี ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุกตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ห้ามมิให้ศาลลงโทษจำเลยที่รับสารภาพ จนกว่าได้ฟังพยานโจทก์จนพอใจว่าจำเลยได้ทำผิดจริง⁴⁴ ให้ศาลอ่านคำพิพากษาโดยเปิดเผย⁴⁵ หากผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องไม่เข้าใจก็ให้ศาลอธิบายคำพิพากษาให้ฟัง⁴⁶ และหากจำเลยที่ยากจนขอคัดสำเนาให้ศาลคัดให้⁴⁷

ความเป็นกลางที่เป็นภาวะวิสัยเพื่อทำให้คู่ความทั้ง 2 ฝ่ายได้รับความเป็นธรรม ซึ่งระบบการดำเนินคดีอาญาของไทยเป็นระบบกล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหาเป็นประธานในคดีผู้ถูกกล่าวหาจึงต้องมีสิทธิต่างๆ ในอันที่จะสามารถต่อสู้คดีได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ถูกกล่าวหาจะต้องได้รับทราบว่าเขาถูกกล่าวหาหรือถูกฟ้องอย่างไร เพื่อเขาจะได้มีโอกาสแก้ข้อกล่าวหาหรือให้การแก้ข้อกล่าวหาในการฟ้องได้ ซึ่งขั้นตอนการพิจารณาในคดีของศาล เริ่มเมื่อศาลมีคำสั่งประทับฟ้องในวันพิจารณาคดี เมื่อโจทก์ทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่มาอยู่พร้อมกันต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงให้ศาลอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังโดยการพิจารณาคดีและสืบพยานในศาลให้กระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนควบคุมการทำงานของศาลในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย⁴⁸ การพิจารณาคดีของศาลต้องกระทำด้วยวาจา จำเลยต้องให้การด้วยวาจาแม้จะให้การเป็นหนังสือได้ก็ต้องมีการสอบวาจากันอีก และในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานศาลมีความเป็นอิสระอย่างเต็มที่โดยปราศจากหลักเกณฑ์การผูกมัด แม้คำพยานผู้ชำนาญการพิเศษศาลก็ต้องใช้ดุลยพินิจชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานด้วย

ซึ่งบทบาทของศาลที่ต้องมีความเป็นกลางที่เป็นภาวะวิสัยเห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ก. ก่อนเริ่มพิจารณาศาลต้องสอบถาม และต้องตั้งทนายความให้แก่จำเลย

หลักการดังกล่าวนี้ได้ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 242 วรรคหนึ่ง คือ ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐด้วยการจัดหาทนายความให้ตามที่กฎหมายบัญญัติในกรณีที่ผู้ถูกควบคุมหรือคุมขังไม่อาจหาทนายความได้ รัฐต้องให้ความช่วยเหลือโดยจัดหาทนายความให้โดยเร็ว ซึ่งหน่วยงานรัฐได้ยอมรับและยืนยันปฏิบัติตามหลักดังกล่าวโดยการแก้ไข

⁴² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 179.

⁴³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 173/1.

⁴⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 176.

⁴⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 182 วรรคสอง.

⁴⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 191.

⁴⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 189.

⁴⁸ คณิต ฌ นคร ก (2549). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (พิมพ์ครั้งที่ 7). หน้า 70.

บทบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความ และรัฐได้จัดหน่วยงานให้ความช่วยเหลือในคดีอาญาแก่ประชาชน เช่นสภานายความ เนติบัณฑิตยสภา เป็นต้น

หลักการดังกล่าวได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม และบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 คือ เป็นกรณีที่ศาลจะต้องตั้งทนายให้จำเลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของศาลที่ต้องมีความเป็นกลาง โดยการเปิดโอกาสให้คู่ความต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ กล่าวคือ ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิตและในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ศาลต้องถามจำเลยก่อนว่ามีทนายหรือไม่ ถ้าไม่มีศาลต้องตั้งทนายให้ไม่ว่าจำเลยประสงค์ที่จะมีหรือไม่ก็ตาม ในคดีอาญาโจทก์มีหน้าที่และบทบาทสำคัญที่จะต้องแสดงหลักฐานพิสูจน์ความผิดจำเลยโดยปราศจากข้อสงสัย เพื่อให้การดำเนินการทางคดีของโจทก์เป็นไปอย่างเรียบร้อย โดยปกติโจทก์ย่อมมีทนายเป็นผู้ดำเนินการแทนให้อยู่แล้ว ส่วนจำเลยคงจะมีน้อยกรณีที่จะเป็นผู้มีความรู้ทางกฎหมาย ซึ่งสามารถต่อสู้คดีได้ด้วยตนเอง การที่จำเลยจำต้องต่อสู้คดีเองทั้ง ๆ ที่ไม่มีความรู้ทางกฎหมายย่อมเป็นการไม่ยุติธรรม และไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่เป็นกลาง ดังนั้น ศาลจึงต้องมีบทบาทอำนวยความยุติธรรม ดำเนินการให้มีเกิดความเป็นธรรมและเป็นกลางให้กับทุกฝ่าย โดยเฉพาะทางฝ่ายจำเลยซึ่งมักจะเป็นผู้ด้อยโอกาสมากกว่า โดยควรเป็นธุระของศาลในการจัดการจัดหาทนายความเพื่อเป็นที่ปรึกษาแก่จำเลยในการช่วยเหลือต่อสู้คดีแทน ซึ่งเป็นหลักที่ถือปฏิบัติกันมานานในประเทศ⁴⁹

ตามบทบัญญัติ มาตรา 173 เป็นการจัดระดับของความช่วยเหลือเหลือแตกต่างกันตามความร้ายแรงของไทย และความสามารถของจำเลยในการต่อสู้คดี ซึ่งในคดี ที่มีอัตราโทษประหารชีวิตกับคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล เนื่องจากอัตราโทษอุกฉกรรจ์ถึงประหารชีวิต หรือคดีที่จำเลยยังมีวุฒิภาวะไม่เพียงพอที่จะดำเนินคดีโดยไม่มีทนายความช่วยเหลือได้ กรณีดังกล่าวนี้ก่อนเริ่มพิจารณาคดีศาลต้องถาม และต้องจัดการเรื่องทนายความให้เสมอ โดยไม่ต้องถามจำเลยว่าต้องการหรือไม่ ส่วนในคดีที่มีโทษจำคุกไม่ว่าจะมากน้อยเท่าใด ศาลต้องถามจำเลยเช่นกันว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและจำเลยต้องการศาลก็ต้องตั้งทนายความให้ เป็นหน้าที่ของศาลต้องถามจำเลยก่อนเสมอ ถ้าศาลปลั่งผลอลืม ไม่ถาม ย่อมเป็นการไม่เอื้ออำนวยให้เกิดความเป็นกลาง และความยุติธรรม ศาลสูงอาจเปิดถอนกระบวนการพิจารณาทั้งหมดหรือแต่บางส่วน ซึ่งทำให้การพิจารณาล่าช้า ย่อมกระทบต่อระบบการพิจารณาโดยรวม และไม่อาจถือได้ว่ากระบวนการพิจารณาที่เป็นธรรมต่อฝ่ายจำเลย

ประมวลกฎหมาย มาตรา 173 ก่อนการแก้ไข ปีพ.ศ. 2547 เฉพาะแต่คดีที่มีโทษประหารชีวิตเท่านั้นที่บังคับศาลให้ต้องตั้งทนายความให้ ส่วนคดีที่มีโทษจำคุกอื่นๆ กับคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ศาลจะตั้งทนายความให้ต่อเมื่อจำเลยต้องการ บทบัญญัติที่แก้ไขใหม่

⁴⁹ คะนั้น ภาไชย. (2538). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พิมพ์ครั้งที่ 4, หน้า 102.

จึงให้สิทธิแก่จำเลยมากขึ้น คือ นอกจากคดีที่มีโทษประหารชีวิตแล้ว คดีที่จำเลยเป็นผู้มีความด้อยความสามารถกล่าวคือคดีที่คดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีศาลต้องตั้งทนายความให้แก่จำเลยด้วย

ข. การแถลงเปิดคดี

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 241 วรรคแรกได้กำหนดให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา มีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่องและเป็นธรรม ดังนั้นศาลย่อมมีสิทธิควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ต่อเนื่องและเป็นธรรม

เพื่อให้กระบวนการพิจารณาคดีเป็นไปตามความมุ่งหมายตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 174 จึงได้กำหนดให้บทบาท และอำนาจแก่ศาลในการที่จะพิจารณาคดี กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้วการพิจารณาคดีอาญาจะมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. ศาลนัดสืบพยาน คือเมื่อจำเลยปฏิเสธ ศาลจะกำหนดวันนัดสืบพยาน โดยที่โจทก์ต้องมีหน้าที่นำสืบก่อน

2. คู่ความยื่นระบุพยาน คือเมื่อศาลนัดสืบพยาน โจทก์แล้ว โจทก์ต้องจัดทำบัญชีระบุพยานอ้างอิงบุคคล เอกสารหรือวัตถุ ที่โจทก์ประสงค์จะอ้างอิงเป็นพยานหลักฐาน

3. คู่ความแถลงเปิดคดี คือก่อนนำพยานเข้าสืบโจทก์มีสิทธิแถลงเปิดคดีของตน เพื่อให้ศาลทราบเรื่องราวความเป็นมาของคดี หลักแหล่งที่มาของสาเหตุการเกิดคดี เหตุที่ต้องมีการฟ้องร้องดำเนินคดี รวมไปถึงพยานหลักฐานของตนสามารถสนับสนุนคำฟ้องของตนได้มากน้อยเพียงใด เสร็จแล้วจึงนำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบโดยฝ่ายโจทก์มีหน้าที่นำสืบก่อนเมื่อโจทก์สืบพยานของตนเสร็จแล้ว ก่อนที่จำเลยจะนำพยานของตนเข้าสืบกฎหมายก็ให้สิทธิแก่จำเลยในการที่จะแถลงเปิดคดีของฝ่ายตนได้เช่นเดียวกัน

ทั้งนี้เพื่อให้ศาลทราบและเข้าใจคดีของคู่ความ ตั้งแต่ต้นซึ่งจะทำให้การพิจารณาคดีของศาลเป็นไปด้วยความ สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น

4. การถามพยาน คือ ศาลจะตรวจสอบจากบัญชีระบุพยาน ศาลจะเรียกพยานและสอบถามเบื้องต้นแล้วจึงให้โจทก์ถามพยานของตน จำเลยถามค้าน ให้โอกาสแก่โจทก์ถามตงอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงให้ฝ่ายจำเลยนำสืบเช่นเดียวกัน และศาลจะอ่านคำเบิกความพยานให้พยานฟัง

5. คู่ความแถลงปิดคดี ทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลยสามารถทำได้ทั้งโดยวาจาและหนังสือ เพื่อสรุปพยานของฝ่ายตนต่อศาลว่าพยานหลักฐานที่สืบมานั้นเป็นประโยชน์ต่อตนอย่างไร

จากขั้นตอนต่างๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้น สามารถแยกให้เห็นได้ว่าศาลนั้นสามารถที่จะเข้าไปมีบทบาทในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่างๆ ได้ดังนี้ คือ

1. ศาลมีสิทธิสามารถที่จะกำหนดการนั่งพิจารณาให้มีความต่อเนื่อง จะไม่เลื่อนคดีถ้าไม่มีความจำเป็นจริงๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการพิจารณา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คู่ความในการเตรียมตัวเป็นอย่างมาก และยังทำให้ศาลสามารถเข้าใจคดีได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องกลับไปอ่านสำนวนจำนวนมากที่เคยสืบเอาไว้แล้วอีก

2. ในระหว่างการถามพยาน ศาลมีบทบาทที่จะควบคุมการถามพยานของคู่ความ คือจะไม่ให้ฝ่ายโจทก์ถามคำถามนำ ซึ่งอาจเป็นการนัดแนะกับพยานเพื่อให้ตอบตามที่ฝ่ายตนต้องการ อันเป็นการเอาเปรียบแก่ฝ่ายจำเลย นอกจากนี้ศาลยังมีบทบาทที่จะแนะนำพยานในการตอบคำถามเพื่อมิให้ตัวพยานต้องตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยเสียเองได้

3. ในระหว่างการพิจารณาคดี ศาลสามารถใช้ดุลพินิจที่จะพิจารณาดสืบพยานได้ถ้าเป็นที่เห็นได้ว่าไม่เกี่ยวกับประเด็นแห่งคดี หรือคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีเจตนาประวิงคดีให้ล่าช้า

4. นอกจากนี้คู่ความเองก็มีบทบาทที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างรวดเร็วกล่าวคือ การแถลงเปิดคดีของคู่ความยอมทำให้ศาลทราบ และเข้าใจคดี ซึ่งทำให้การพิจารณาคดีของศาลเป็นไปด้วยความสะดวกยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน การแถลงเปิดคดีแทบจะไม่ได้ทำกันเลยซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย เพราะเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ที่จะทำให้ทั้งศาล จำเลย และประชาชนรวมทั้งสื่อมวลชนผู้เข้าฟังการพิจารณา สามารถทราบได้ตั้งแต่ต้นว่าคดีของโจทก์เป็นอย่างไร ขณะนี้ที่นิยมทำกันมักจะใช้พยานบุคคล ถ้าพนักงานอัยการเป็นโจทก์ โจทก์อาจนำพนักงานสอบสวนผู้สอบสวนคดีนั้น หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับคดีนั้น เข้าเบิกพยานเป็นทำนองเปิดคดี ถ้าราษฎรเป็นโจทก์ซึ่งมีนายดำเนินคดีแทนตัวทนายผู้ันนี้อาจเบิกความเปิดคดีเอง ซึ่งตามหลักแล้วไม่อาจทดแทนการแถลงเปิดคดีได้ คำแถลงเปิดคดีเป็นเรื่องที่ต้องทำในศาลโดยผู้มีวิชาชีพ โดยเฉพาะคือ พนักงานอัยการหรือทนายความ ซึ่งต้องถือว่าได้ใช้ความรู้ในการประมวลเรื่องราวทั้งข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายและพยานหลักฐานในคดีนั้นมาโดยตลอดแล้ว จึงนำมาสรุปแถลงเปิดคดีในศาล ส่วนพยานบุคคลแม้จะเป็นพนักงานสอบสวน ทนายในคดีนั้น ตามหลักแล้วคงเบิกความได้เฉพาะข้อเท็จจริงที่ตนรู้เห็นเท่านั้น จะถือว่าเป็นอย่างเดียวกับคำแถลงเปิดคดีของผู้ดำเนินคดีในศาลไม่ได้ การเปิดคดีโดยให้พยานเบิกความมีประโยชน์ในแง่ที่ว่าคำเบิกความจะติดสำนวนสู่การพิจารณาของศาลสูงด้วย ซึ่งการเปิดคดีด้วยวาจา คงให้ประโยชน์ศาลที่นั่งพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นเท่านั้น⁵⁰

ค. การเริ่มต้นในการพิจารณาคดีในศาลครั้งแรก

การพิจารณาและสืบพยานในศาลนั้น โดยหลักแล้วจะต้องกระทำโดยเปิดเผย กล่าวคือสาธารณชนผู้สนใจในกระบวนการพิจารณามีสิทธิที่จะเข้าไปร่วมฟังการพิจารณาได้โดยไม่ถูกปิดกั้น แต่ทั้งนี้จะต้องหลีกเลี่ยงการพิจารณาที่จะเป็นการป่าวประกาศอันเป็นการกระทบต่อชื่อเสียง

⁵⁰ คะนิง ภาไชย. (2538). เล่มเดิม หน้า 119.

ของจำเลย⁵¹ หรือเป็นการพิจารณาที่เป็นการโฆษณาเกินไป เพราะจำเลยยังมีข้อสันนิษฐานน่าเป็นผู้
บริสุทธิ์ในคดีอาญาจนกว่าศาลจะพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด

การทำต่อหน้าจำเลยนั้นเพื่อให้จำเลยต้องมีส่วนรับรู้การดำเนินการทั้งหลายในศาล
เพราะเป็นกระบวนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงเพื่อให้จำเลยมีโอกาสต่อสู้คดีได้อย่างถูกต้อง หากไม่ได้ทำ
ต่อหน้าที่ก็จะใช้มายันจำเลยไม่ได้⁵²

นอกจากการพิจารณาและสืบพยานในศาลโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลยแล้ว ยังมีข้อยกเว้น
หลักดังกล่าวคือเพื่อให้การพิจารณาและสืบพยานเป็นไปโดยไม่ชักช้าศาลสามารถทำลับหลังจำเลย
ได้ ดังนี้คือ

1. เมื่อจำเลยขอในกรณีจำเลยมีทนาย และขออนุญาตศาลไม่มาฟังการพิจารณาและ
สืบพยาน ถ้าคดีนั้นระวางจำคุกไม่เกิน 10 ปีไม่ว่าจะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตามและในคดีที่มีโทษ
ปรับสถานเดียว⁵³
2. เมื่อโจทก์ขอกรณีมีจำเลยหลายคน และการสืบพยานของโจทก์จะไม่เกี่ยวข้องกับ
จำเลยอื่น ๆ หากโจทก์แสดงขอสืบลับหลังคนอื่น ไม่ว่าจะมีอัตราโทษเท่าใด⁵⁴
3. เมื่อศาลเห็นสมควรเอง ที่จะสืบพยาน หรือพิจารณาลับหลังจำเลยคนใด⁵⁵
4. ในกรณีพิจารณาหรือสืบพยานลับหลังจำเลย เมื่อโจทก์ขอหรือศาลเห็นเองตาม
มาตรา 172 ทวิ (2)(3) นั้น ศาลจะรับฟังการพิจารณา หรือสืบพยานลับหลังเป็นผลร้ายแก่จำเลย
ไม่ได้⁵⁶
5. กรณีจำเลยขัดขวางการพิจารณาที่สามารถให้จำเลยผู้นั้นออกนอกห้องพิจารณาได้
และสามารถดำเนินการพิจารณา และสืบพยานต่อไปได้แม้จะทำลับหลังจำเลย⁵⁷
6. การพิจารณาลับหลังจำเลยเพราะจำเลยไม่ตั้งใจจะไปฟังการพิจารณา กรณีศาลไป
เดินเผชิญสืบหรือส่งประเด็นไปให้ศาลอื่น⁵⁸
7. การสืบพยานไว้ก่อนฟ้องคดีต่อศาลในกรณีที่ไม่รู้ตัวผู้กระทำความผิด หรือไม่ได้ตัว
ผู้กระทำความผิดมาศาล⁵⁹

⁵¹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข เล่มเดิม. หน้า 253 – 254.

⁵² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 วรรคแรก.

⁵³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ทวิ (1).

⁵⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ทวิ (2).

⁵⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ทวิ (3).

⁵⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ทวิ วรรค 2.

⁵⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 180.

⁵⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 230.

⁵⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 237 ทวิ.

ง. คำรับสารภาพของจำเลยในชั้นพิจารณา

ในชั้นพิจารณา ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สั่งสืบพยานหลักบานต่อไปได้ เว้นแต่คดีที่มีข้อหาในความผิด ซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้น กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำไว้ ให้จำคุกตั้งแต่ ห้าปีขึ้นไป หรือโทษสถานที่หนักกว่านั้น ศาลจะต้องฟังพยานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง⁶⁰ ซึ่งหมายความว่าในกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพโดยสมัครใจ และเป็นคดีที่กฎหมายกำหนดอัตราโทษจำคุกอย่างต่ำน้อยกว่าห้าปี และเป็นดุลพินิจของศาลที่จะให้มีการสืบพยาน เพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยด้วยหรือไม่ก็ได้ ถ้าหากศาลเห็นว่าเพื่อความรวดเร็วในการดำเนินการพิจารณา ศาลจะพิพากษาโดยอาศัยเพียงคำรับสารภาพของจำเลย และไม่จำเป็นต้องสืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้

การที่กฎหมายให้อำนาจศาลใช้ดุลพินิจในการไม่สืบพยานหลักฐานได้นั้น เนื่องจากบุคคลย่อมไม่ยอมรับสิ่งที่ตนเป็นผลร้ายต่อตนเอง จึงถือว่าการรับสารภาพนั้นเป็นการทำให้ข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติได้ตามที่สารภาพและเนื่องจากเป็นคดีที่อัตราโทษไม่สูงมาก คือ จำคุกได้น้อยกว่าห้าปี หากศาลพิเคราะห์ เห็นว่ามีเหตุผลที่รับฟังได้ว่า คำรับสารภาพของจำเลยเป็นความจริง และเป็นการเพียงพอที่จะวินิจฉัยปัญหาข้อเท็จจริงได้ ศาลไม่จำเป็นต้องสืบพยานหลักฐานได้ ซึ่งบางครั้งถึงแม้ว่าจำเลยให้การรับสารภาพ ศาลก็อาจจะพิพากษายกฟ้องได้ เพราะในคดีอาญามีหลักการพิสูจน์จนสิ้นสงสัย ศาลต้องใช้ดุลพินิจในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานที่ได้มาจากการรับฟังพยานหลักฐาน แล้วศาลต้องพิเคราะห์ หาเหตุผลอย่างหนักแน่นว่าความน่าเชื่อถือมีอย่างไร มีพยานหลักฐานอื่น มาสนับสนุนหรือไม่ด้วย⁶¹ เพราะในคดีอาญาศาลต้องค้นหาความจริงในคดีการที่กฎหมาย บัญญัติให้ ศาลไม่ต้องสืบพยานหลักฐานต่อไปเมื่อจำเลยรับสารภาพ ตามมาตรา 176 จึงเป็นบทบัญญัติที่จำกัดอำนาจในการค้นหาความจริงในคดี ผิดกับหลักการค้นหาความจริงในคดีอาญา⁶²

ในการพิจารณาคดีครั้งแรก เมื่อศาลได้ถามคำให้การจำเลยแล้ว หากจำเลยปฏิเสธก็ต้องดำเนินการตรวจพยานหลักฐานและไต่สวนพยานหลักฐานเพื่อมีคำพิพากษาต่อไป

แต่ในกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพตามคำฟ้องก็ต้องดำเนินการไปตามบทบัญญัติกล่าวคือ

⁶⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176.

⁶¹ ประมวล สุวรรณสร, (2511, ม.ค.), “พยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์” บทบัญญัติ, เล่มที่ 25, ตอนที่ 1, หน้า 2.

⁶² สมทรัพย์ นำอานวย เล่มเดิม หน้า 51-52.

หากความผิดที่จำเลยรับสารภาพนั้น มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี ศาลสามารถพิพากษาได้โดยไม่ต้องมีการไต่สวนหรือสืบพยานแต่อย่างใด หากศาลเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามคำรับสารภาพหากความผิดที่จำเลยรับสารภาพนั้น มีอัตราโทษจำคุกตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไปหรือโทษสถานหนักกว่านั้น ศาลจะต้องรับฟังพยานประกอบคำรับสารภาพจนกว่าพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง⁶³

ดังนั้น แม้จำเลยจะให้การรับสารภาพตามคำฟ้องก็ตาม ศาลมีดุลพินิจในการเรียกพยานหลักฐานมาทำการไต่สวนต่อไปได้ จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง และแม้จำเลยรับสารภาพหากศาลไม่เชื่อเช่นนั้น ศาลก็สามารถยกคำร้องจำเลยได้

จ. การเลื่อนคดี

โดยหลักแล้วการพิจารณาคดีต้องทำด้วยความเป็นธรรมและโดยรวดเร็วด้วย เพราะจะมีผลต่อการรับฟังพยานหลักฐานของศาลด้วย หากมีการเลื่อนคดีหรือมีการพิจารณาคดีที่ล่าช้าอาจมีผลต่อความทรงจำของพยานและการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานของผู้พิพากษา จึงเป็นหลักให้ศาลดำเนินการพิจารณาตลอดไปจนเสร็จโดยไปเลื่อนคดีได้⁶⁴ ซึ่งเป็นหลัก”การพิจารณาคดีโดยต่อเนื่อง” แต่อย่างไรก็ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยก็ไม่ได้บังคับว่าองค์คณะผู้พิพากษาที่จะทำการพิจารณาจะต้องได้นั่งพิจารณาคดีแต่เริ่มแรก ในทางปฏิบัติผู้พิพากษาที่พิพากษาคดีจึงอาจเป็นผู้พิพากษาที่มีได้ฟังพยานหลักฐานตั้งแต่ต้นก็ได้ ทำให้ไม่สามารถทราบถึงพิรุณต่างๆของพยาน นอกจากอ่านสำนวนเท่านั้น⁶⁵ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หากพยานไม่มาศาล หรือมีเหตุอื่นอันควรต้องเลื่อนการพิจารณา ศาลก็มีดุลพินิจถ้าจะเลื่อนคดีไปก็ได้ตามที่เห็นสมควร⁶⁶ การแสดงถึงบทบาทของศาลที่ต้องมีความเป็นกลาง โดยเปิดโอกาสให้คู่ความต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่นั้น กรณีที่ศาลจะต้องตั้งทนายให้จำเลยก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็น กล่าวคือในกรณีที่ศาลต้องตั้งทนายให้จำเลย ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต ศาลต้องการจำเลยว่ามีทนายหรือไม่ ถ้าไม่มีศาลจะต้องตั้งทนายความให้ ไม่ว่าจำเลยประสงค์ที่จะมีหรือไม่ก็ตาม⁶⁷ และในคดีที่มีอัตราโทษจำคุกแต่ไม่ถึงประหารชีวิต หรือ คดีที่จำเลยมีอายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่ถูกฟ้อง

⁶³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176.

⁶⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 179 วรรคแรก.

⁶⁵ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข แหล่งเดิม. หน้า 179.

⁶⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 179 วรรคสอง.

⁶⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 173 วรรคแรก.

ต่อศาล ศาลต้องถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่มีต้องถามความต้องการ และถ้าจำเลยต้องการทนายความศาลจะต้องตั้งทนายความให้เสมอ โดยไม่พิจารณาฐานะของจำเลยว่ายากจนหรือไม่⁶⁸

ฉ. การใช้ดุลพินิจรับฟังพยานหลักฐานของศาล

การที่ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยซึ่งนำพยานหลักฐานถึงความน่าเชื่อถือว่า พยานหลักฐานที่นำมาอ้างอิงนั้นเชื่อถือได้หรือไม่ ซึ่งศาลมีอิสระในการใช้ดุลพินิจ ซึ่งการที่ศาลจะพิจารณาพิพากษา ลงโทษจำเลยได้ก็ต่อเมื่อแน่ใจว่ามี การกระทำผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น หากไม่แน่ใจก็จะลงโทษจำเลยไม่ได้ เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย ซึ่งต่างจากในคดีแพ่ง

ดังที่กล่าวไปแล้วแสดงไปถึงบทบาทของศาล ในการค้นหาความจริงที่ศาลจะต้องมีความเป็นกลาง ปราศจากอคติ ไม่เข้าข้างฝ่ายใด เพื่อให้คู่ความทั้ง 2 ฝ่ายได้รับความเป็นธรรม โดยศาลสามารถรักษาความเป็นกลางได้โดย ศาลต้องมีวิธีพิจารณาที่โปร่งใส สามารถให้เหตุผล และใช้ความรู้ที่ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

3.3.3 ศาลมีหน้าที่ตรวจสอบพยานหลักฐานและข้อเท็จจริง

การค้นหาความจริงในคดี ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้น ศาลยึดถือหลักการตรวจสอบอย่างแท้จริง โดยศาลมีอำนาจในการดำเนินการได้อย่างกว้างขวางเพื่อให้ได้มาซึ่งความจริง แต่ในการได้มาซึ่งข้อเท็จจริงนั้น มีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงหรือไม่ซึ่งบทบาทของศาลชั้นต้นที่มีหน้าที่ตรวจสอบพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงที่เห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ก. ศาลเรียกสำนวนการสอบสวน

การที่บทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้อำนาจศาลเรียกสำนวนสอบสวนเป็นบทบัญญัติที่ศาลสามารถตรวจสอบได้จากสำนวนการสอบสวนของพนักงานอัยการได้โดยให้ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนมาเพื่อประกอบการพิจารณาพิพากษา⁶⁹ ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ศาลเป็นผู้มีหน้าที่สืบพยาน กล่าวคือเป็นผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าเป็นเช่นใด ดังนั้น เมื่อฝ่ายโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว ศาลก็ยังมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการเพื่อการวินิจฉัยได้อำนาจของศาลในการวินิจฉัยซึ่งนำพยานหลักฐานในคดีอาญา ซึ่งในคดีอาญาโจทก์มีหน้าที่สืบก่อนและเป็นภาระพิสูจน์ ความผิดของจำเลย ภาระการพิสูจน์ของโจทก์คือพิสูจน์ให้ศาลเชื่อได้ว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามที่โจทก์ฟ้องจริงโดยปราศจากข้อสงสัย หาก

⁶⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 173 วรรคสอง.

⁶⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 175.

การนำสืบของโจทก์ยังมีข้อสงสัยประการใดแล้ว ศาลจะยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้เป็นผลดีแก่จำเลย แม้จำเลยจะสืบพยานฝ่ายตนเพียงเล็กน้อย หรือแม้จะไม่นำสืบพยานฝ่ายตนเลย ศาลอาจยกฟ้องได้

พยานหลักฐานที่โจทก์นำสืบจะถึงขนาดรับฟังได้โดยปราศจากความสงสัยว่าจำเลยกระทำผิดจริงหรือไม่เป็นข้อที่ศาลจะต้องวินิจฉัยด้วยการใช้ดุลพินิจซึ่งนำพยานหลักฐานทั้งปวง⁷⁰ นอกจากนี้โจทก์จะต้องนำพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็น และฟังรับฟังได้จึงพยานโจทก์จะต้องเป็นพยานที่มีน้ำหนัก ให้เชื่อถือได้เช่นนั้นด้วย

การที่กฎหมายกำหนดให้ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อพบข้อเท็จจริงที่เป็นประโยชน์ในการวินิจฉัยคดี เพราะสำนวนการสอบสวนมีลักษณะสำคัญที่ว่าทำขึ้นหลังเกิดเหตุใหม่ๆ พนักงานสอบสวนจะบันทึกร่องรอยในสถานที่เกิดเหตุไว้ ความทรงจำของพยานบุคคลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นยังคงอยู่ และถ้าถูกสอบปากคำไว้เร็วเท่าไร โอกาสที่จะไต่ตรองหรือได้รับการติดต่อจากผู้ใดให้ให้การบิดเบือนความจริงยังมีอยู่น้อย เมื่อนำมาวินิจฉัยประกอบคำพยานในชั้นศาลแล้ว ตามปกติย่อมทำให้เห็นความจริงชัดเจนขึ้นว่าจำเลยทำผิดจริงหรือถูกกัณฑ์แล้ว

มาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยการเรียกสำนวนการสอบสวนมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยซึ่งมีปัญหาว่าถ้าให้ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนมาได้แล้ว จะเป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติงานของพนักงานอัยการหรือไม่นั้น ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยถึงวิธีแก้ไขข้อขัดข้องดังกล่าวไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 1171/2514 ว่า การที่ศาลมีหมายเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการแต่พนักงานอัยการอ้างว่า คดีอยู่ในระหว่างสั่งจับผู้ต้องหาเป็นเอกสารลับในทางราชการอันไม่ควรเปิดเผย และหากจับตัวผู้ต้องหาได้แล้วพนักงานอัยการก็ไม่มีสำนวนใช้ในการดำเนินคดี จึงไม่อาจสั่งสำนวนตามหมายเรียกได้ ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าเมื่อศาลเห็นว่าสำนวนใช้ในการดำเนินคดีจึงไม่อาจสั่งสำนวนตามหมายเรียกได้

ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าเมื่อศาลเห็นว่าสำนวนการสอบสวนเป็นพยานหลักฐานที่ศาลจะต้องใช้ประกอบการพิจารณาเพื่อให้การวินิจฉัยชี้ขาดดำเนินไปด้วยความเป็นธรรมแล้วศาลย่อมไม่ฟังคำปฏิเสธของพนักงานอัยการและสั่งให้ส่งสำเนาการสอบสวนได้

ข. การแก้เพิ่มเติมฟ้อง

เป็นการให้อำนาจโจทก์ที่จะขอแก้หรือเพิ่มเติมคำฟ้องได้ โดยต้องมีเหตุอันควรที่จะขอแก้หรือเพิ่มเติม ซึ่งหมายถึง มีเหตุที่ทำให้โจทก์ก็ไม่อาจกล่าวในสิ่งที่ตนจะขอแก้หรือเพิ่มเติมนั้นในขณะที่ยื่นฟ้องได้ หรือมีพฤติการณ์บางอย่างทำให้ฟ้องของโจทก์บกพร่องและหน้าเห็นในโจทก์ แต่ทั้งนี้ฟ้องเดิมของโจทก์จะต้องเป็นฟ้องที่ถูกต้องด้วยจึงจะขอแก้ไขได้

⁷⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 227.

การขอแก้ไขและเพิ่มเติมฟ้องต้องยื่นต่อศาล เพราะเป็นเรื่องที่ต้องเสนอให้ศาลสั่งอนุญาตและต้องยื่นต่อศาลก่อนมีคำพิพากษาของศาลชั้นต้น การที่โจทก์จะขอแก้ไขจะต้องเป็นคำฟ้องของตนเองด้วยหากตนเป็นเพียงโจทก์ร่วม โดยถือเอาคำฟ้องของผู้อื่นก็จะมาขอแก้คำฟ้องไม่ได้

นอกจากเงื่อนไขดังกล่าวแล้วจะต้องพิจารณาว่า จะอนุญาตเลยหรือสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้และเมื่ออนุญาตแล้ว ด้วยส่งสำนวนการแก้ไขหรือเพิ่มเติมฟ้องให้จำเลยเพื่อแก้ด้วยหากจำเลยจำเป็นจะสั่งแยกสำนวนพิจารณาฟ้องเพิ่มเติม⁷¹ ในกรณีที่โจทก์ขอแก้ไขคำฟ้องของตนโดยเลิกคำฟ้องเดิม เพื่อแก้ไขใหม่หากศาลอนุญาตก็ถือว่าข้อความที่ขอแก้ไขใหม่นั้นแทนที่คำฟ้องเดิม และในบางกรณีหากศาลไม่อนุญาตให้แก้ไข ก็ถือว่าคดีที่ขอแก้ไขนั้นตกไป

ในส่วนจำเลย จำเลยจะยื่นคำร้องขอแก้ไขหรือเพิ่มเติมคำให้การก็ได้เช่นกันแต่ก็มีเงื่อนไขน้อยกว่ากรณีโจทก์ขอแก้ไขหรือเพิ่มเติม ทั้งนี้ต้องยื่นก่อนศาลชั้นต้น พิพากษา⁷² แต่อย่างไรก็ตาม การขอแก้คำให้การของจำเลยนี้ จะต้องมีเหตุผลอันสมควรด้วยมิใช่ทำไปเพื่อประวิงหรือทำให้การดำเนินล่าช้า ซึ่งศาลอาจไม่อนุญาตก็ได้

ในการที่ศาลจะอนุญาตในการขอแก้ไขหรือเพิ่มเติมฟ้องของโจทก์ ศาลจะต้องพิจารณาก่อนอนุญาตให้โจทก์แก้ไขเพิ่มเติมฟ้องโดยการแก้ไขเพิ่มเติมฟ้องจะต้องไม่ทำให้จำเลยเสียเปรียบเนื้อหาที่โจทก์ขอแก้ไขหรือเพิ่มเติมกับขั้นตอนต่าง ๆ ที่ดำเนินมาแล้วในการพิจารณา⁷³

ค. การกำหนดการตรวจพยานหลักฐานในคดีอาญา

เมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 ได้มีการเพิ่มเติมขั้นตอนก่อนที่จะมีการสืบพยานตามที่กำหนดไว้แต่เดิมในมาตรา 174 เริ่มจากการที่ฝ่ายโจทก์แถลงเปิดคดี และนำพยานเข้าสืบ โดยขั้นตอนที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่นี้ คือ “การตรวจพยานหลักฐาน” ตามมาตรา 173/1 และ 173/2 ซึ่งเป็นการบัญญัติหลักเกณฑ์เรื่องการเปิดเผยพยานของกลุ่มความ (Discovery) ทำนองเดียวกันการตรวจพยานหลักฐาน ในการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งข้อดีของการจัดให้มีการตรวจพยานหลักฐานนี้ นอกจากจะทำให้การดำเนินคดีต่างๆ เป็นไปโดยความรวดเร็วขึ้น เพราะจะมีที่จะต้องพิจารณาว่ามีความจำเป็นที่ต้องสืบพยานหลักฐานที่อ้างอิง ตลอดจนการยอมรับพยานหลักฐานของอีกฝ่าย ด้วยอันจะทำให้การสืบพยานบางส่วนลดลงไปด้วย

ในการตรวจสอบพยานหลักฐาน และข้อเท็จจริงในศาลนั้นศาลต้องใช้หลักจิตวิทยา คำให้การพยานบุคคล ในการชี้หน้าพยานฐานอย่างถูกต้องโดยหลักแล้วจะต้องเห็นตัวพยาน

⁷¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 163 วรรคแรก.

⁷² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 163 วรรคสอง.

⁷³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 164.

บุคคลที่ให้การเพื่อจะได้สังเกตอาการปฏิกิริยาของพยานบุคคลเพื่อนำมาวิเคราะห์ได้ว่าพยานนั้นให้การ น่าเชื่อถือหรือไม่พยานหลักฐานจะรับฟังได้เพียงใดหรือไม่ยอมจะต้องพิจารณาควบคู่กับการสังเกต ลักษณะการให้การของพยาน และได้จากการได้เห็นที่เกิดเหตุหรือพยานวัตถุด้วยการฟังพยาน หลักฐาน โดยผิดหลักเกณฑ์นี้เป็นเหตุที่ทำให้ข้อเท็จจริงในคดีผิดพลาด ดังนั้นศาลที่จะวินิจฉัย ข้อเท็จจริงในคดีจึงควรเป็นผู้ที่ทำการ สืบพยานนั่นเอง ซึ่งโดยภาพรวมก็คือการสร้างศาลชั้นต้น อันเป็นศาลหลักที่กำหนดข้อเท็จจริงในคดีให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

ง. หลักของศาลในการห้ามฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบ

การรับฟังข้อเท็จจริงของศาล ในบางกรณีกฎหมายอาจวางหลักเกณฑ์ไว้เพื่อไม่ให้ศาล ใช้ดุลพินิจตามความเหมาะสม โดยมีเหตุผลพิเศษเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่ประชาชน ฟังได้รับโดยไม่ให้การใช้อำนาจรัฐเข้าไปล่วงละเมิดสิทธิประโยชน์ที่ประชาชนหรือบุคคลฟังได้รับ เช่น เรื่องที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เรื่องการรับฟังพยานวัตถุ พยานเอกสาร หรือพยานบุคคล ซึ่งน่าจะพิสูจน์ว่าจำเลยมีความผิดหรือบริสุทธิ์ให้อ้างเป็น พยานหลักฐานได้ แต่ต้องเป็นพยานชนิดที่มีได้เกิดจากการจงใจมีคำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวง หรือโดยมิชอบประการอื่น ทั้งนี้เพราะการฟังข้อเท็จจริงของศาลในการวินิจฉัยคดีอาญานั้น เกี่ยวกับ ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของประชาชน จึงต้องมีการกลั่นกรองโดยรอบคอบ

ดังนั้น แม้พยานหลักฐานที่อาจแสดงความจริงในคดีได้ แต่ต้องเป็นพยานหลักฐานที่ ได้มาโดยชอบเท่านั้น ส่วนจะน่าเชื่อถือเพียงใดเป็นเรื่องของการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานอีก ส่วนหนึ่ง ซึ่งจะต้องวินิจฉัยแยกจากพยานหลักฐานโดยตรง พยานหลักฐานแวดล้อม และข้อเท็จจริงที่ เป็นเครื่องช่วยในเรื่องพยานหลักฐาน ถ้าพยานหลักฐานได้มาโดยมิชอบ ศาลก็ไม่อาจนำมาใช้อ้างอิงเพื่อแสดงถึงความจริงในคดีนั้นๆ ได้

หลักของการฟังพยานหลักฐานนี้ ใช้อ้างได้ทั้งฝ่ายโจทก์ และจำเลย การที่กฎหมายเปิด โอกาสไว้อย่างกว้างขวางให้โจทก์อ้างพยานทั้งหลายที่น่าจะพิสูจน์ว่าจำเลยทำความผิดมาเสนอ ต่อศาล กฎหมายให้อำนาจโจทก์ และจำเลยมีสิทธินำพยานเข้าสืบเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน เช่นกัน ทั้งพยานที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงในประเด็นโดยตรงและข้อเท็จจริงอันเกี่ยวพันกับประเด็น กฎหมายประสงค์จะรับรองในเบื้องต้นว่าพยานหลักฐานทั้งหลายเป็นพยานที่เกิดขึ้นโดยชอบแล้ว ศาลย่อมรับฟังเป็นพยานได้ทั้งสิ้นโดยศาลต้องใช้ดุลพินิจในการพิจารณาพยานหลักฐานนั้นว่าเกิด หรือมีขึ้นโดยเหตุที่ไม่ชอบ พยานเช่นนี้จึงรับฟังไม่ได้เท่านั้น แต่ไม่ถึงกับห้ามศาลมิให้ทำการค้นหา ความจริงในคดี

ระบบการดำเนินคดีของประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายผู้พิพากษาจะทำหน้าที่ใน การค้นหาความจริงและชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน อย่างกระตือรือร้น(active) โดยไม่ควรจะวางเฉย ดังเช่น กรรมการตัดสินกีฬาทำนองเดียวกันกับศาลในประเทศที่ใช้ระบบคอมมอนลอว์ ซึ่งจะเห็น

เป็นส่วนมากในทางปฏิบัติของศาลไทยที่วางตัวเป็นกลางโดยให้คู่ความต่อสู้กันเอง ความเป็นภาวะวิสัยและความร่วมมือของทุกฝ่ายในการค้นหาความจริงนี้เองที่จะเป็นพื้นฐานให้กระบวนการยุติธรรมร่วมมือกันค้นหาความจริงและทำให้การอำนวยความยุติธรรมดำเนินไปอย่างชอบธรรม

จากบทบัญญัติดังกล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นถึงบทบาทของศาลในการค้นหาความจริง โดยมีหน้าที่ ตรวจสอบพยานหลักฐานและข้อเท็จจริง ว่าเป็นเช่นใดจะเห็นได้ว่าบทบาทของศาลในการดำเนินคดีเกี่ยวกับการค้นหาความจริงในคดีถึงแม้ว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจะได้บัญญัติให้ศาลมีบทบาทคือ

1. ศาลต้องมีความกระตือรือร้นในการค้นหาความจริง
2. ศาลต้องมีความเป็นกลางที่มีความเป็นภาวะวิสัย
3. ศาลมีหน้าที่ตรวจสอบพยานหลักฐานและข้อเท็จจริง

แต่ในทางปฏิบัติจริง ศาลส่วนใหญ่มิได้ปฏิบัติเช่นนั้น ศาลมักวางเฉยโดยปล่อยให้เป็นที่ของโจทก์และจำเลยเป็นฝ่ายเสนอพยานหลักฐาน ศาลจึงทำหน้าที่เพียงกรรมการในการรับฟังพยานเท่านั้น